

**ДЖЕРЕЛА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ
САМОПРОЕКТУВАННЯ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОПИТУВАННЯ)**

Зарецька О. О.

***Анотація.** Джерела індивідуального дискурсу самопроєктування досліджувались на емпіричному матеріалі, отриманому під час опитування (переважно он-лайн). Було використано розроблену раніше методику “розірваного”, гнучкого, триваючого інтерв’ю, що дозволило ініціювати у опитуваних нарративну практику, змістом якої був індивідуальний ресурс самопроєктування. Виявлено складові індивідуальних дискурсів самопроєктування у дорослих: (1) концептуальна складова – наявність у смислового багажу особи проектної парадигми в принципі; (2) соціо-культурна складова, що формується переосмисленням враженням від художніх творів, ЗМІ, спілкування, і т.п. – тобто відповідним соціо-культурним дискурсом; (3) досвід спостереження самопроєктування в інших осіб, (4) досвід участі у певних навчально-виховних практиках (професійне навчання, спорт, тренінги духовного розвитку, особистісного зростання і т.п.) або знайомство з відповідним дискурсом; (5) власний досвід здійснення певних життєвих проєктів; (6) знайомство з науковим дискурсом щодо проблем розвитку особистості. Виявлено такі характеристики індивідуального дискурсу самопроєктування у дорослих, як неусвідомленість, нерефлексованість і неартикульованість. Виявлено феномени формування і поглиблення рефлексії власного самопроєктування учасниками опитування як реакції на спеціально спланований пролонгований опитувальний діалог. Сформульовано висновок про позитивний вплив дослідницької дискурсивної практики, в якій опинився опитуваний, на його здатність до самопроєктування і, відповідно, про*

можливість використання принципів опитувального діалогу у якості тренінгу з самопроектування.

Ключові слова: самопроектування, індивідуальний дискурс, наративна практика, опитування, семіотичний ресурс.

Зарецкая О.А. Источники индивидуального дискурса самопроектирования (по материалам опроса)

Аннотация. Источники индивидуального дискурса самопроектирования исследовались на эмпирическом материале, полученном в ходе опроса (преимущественно он-лайн). Была использована разработанная ранее методика "разорванного", гибкого, длящегося интервью, что позволило инициировать у опрашиваемых нарративную практику, содержанием которой был индивидуальный ресурс самопроектирования. Выявлены составляющие индивидуальных дискурсов самопроектирования у взрослых: (1) концептуальная составляющая – наличие в смысловом багаже личности проектной парадигмы в принципе; (2) социо-культурная составляющая, которая формируется переосмысленным впечатлением от художественных произведений, СМИ, общения и т.п. – то есть соответствующим социо-культурным дискурсом; (3) опыт наблюдения самопроектирования у других лиц, (4) опыт участия в определенных учебно-воспитательных практиках (профессиональное обучение, спорт, тренинги духовного развития, личностного роста и т.п.) или знакомство с соответствующим дискурсом; (5) собственный опыт осуществления определенных жизненных проектов; (6) знакомство с научным дискурсом по проблемам развития личности. Выявлены такие характеристики индивидуального дискурса самопроектирования у взрослых, как неосознанность, нерелексированность и неартикулированность. Обнаружены феномены формирования и углубления рефлексии собственного самопроектирования участниками опроса как реакции на специально спланированный пролонгированный опросный диалог. Сформулирован вывод о положительном влиянии исследовательской дискурсивной практики, в которой оказался опрашиваемый, на его способность к самопроектированию и, соответственно, о возможности

использования принципов опросного диалога в качестве тренинга самопроектирования.

Ключевые слова: самопроектирование, индивидуальный дискурс, нарративная практика, опрос, семиотический ресурс.

Zaretska O.O. Sources of individual discourse of self-designing (based on survey by questionnaire)

Abstract. Sources of individual discourse of self-designing were studied on the empirical material obtained during the survey by questionnaire (mainly on-line). The previously developed severed, flexible, ongoing interviewing method was used, that allowed to initiate among the respondents the narrative practice, whose content was the individual resource of self-designing. The components of individual discourses of self-designing in adults are revealed: (1) the conceptual component – the presence of the project paradigm in the semantic luggage of the person in principle; (2) the socio-cultural component formed by rethinking impressions from works of art, media, communication, etc. – that is, the corresponding socio-cultural discourse; (3) the experience of observing self-designing of other persons, (4) the experience of participating in certain educational practices (professional training, sports, training spiritual development, personal growth, etc.) or familiarity with the relevant discourse; (5) own experience of implementing certain life projects; (6) familiarity with scientific discourse on the problems of personality development. Such characteristics of individual discourse of self-designing in adults as unconsciousness, unreflexivity and non-articulation are identified. The phenomena of the formation and deepening of the reflection of self-designing by the survey participants as a reaction to specially planned long-term interviewing dialogue were revealed. The conclusion about the positive influence of research discursive practice in which the respondent was, on his ability to self-designing and, accordingly, about the possibility of using the principles of the interviewing dialogue as a training on self-designing was formulated.

Key words: self-designing, individual discourse, narrative practice, survey by questionnaire, semiotic resource.

Постановка проблеми. Дискурсивну практику, за Н.В.Чепелевою [5], [7], ми розуміємо як один з видів соціальної практики, що реалізується певним набором текстів і відповідних смислів, причому саме через дискурсивні практики здійснюється самопроектування – людина самовизначається, самопроектується в дискурсі. Самопроектування передбачає наявність у внутрішньому плані свідомості певного дискурсивного поля, яке постійно поповнюється за рахунок набутого досвіду, що узагальнюється на основі внутрішніх інтенцій особистості та структурується під впливом цілей, мотивів, намірів людини. Дослідження джерел самопроектування – це пошук витоків, які «наповнюють» це дискурсивне поле, причому не тільки інформаційно, а й за рахунок емоційного переживання «зразків» самопроектування з навколишнього оточення, що назавжди залишили слід у пам'яті людини і спричинили незворотні зміни особистості. Недарма одним з найбільш могутніх джерел самопроектування є власний досвід юнацьких переживань – стану, коли будуються життєві плани і формуються наміри відносно того, ким бути і яким бути. Яскравий приклад описано в оповіданні О.Генрі «Фараон і хорал», де звуки хоралу викликали у людини такий стан, і миттєво «юнацьке» ставлення до себе, до власної долі і власного майбутнього допомогло налаштуватися на хвилю самопроектування.

Актуальність роботи визначається тим, що емпіричне дослідження індивідуального дискурсу самопроектування, наскільки нам відомо, ніколи не проводилося, а саме особливості формування індивідуального дискурсу (поруч з іншими не менш важливими чинниками, на яких зараз зупинятися не будемо) суттєво впливають на успіх реалізації самопроекту – як життєвого, так й особистісного. **Метою** дослідження є визначення джерел індивідуального дискурсу самопроектування.

Об'єктом дослідження стали зразки індивідуальних дискурсів, що вибудовувалися дослідником за матеріалами опитування, яке проводилося переважно онлайн. Ми вважали оптимальною для емпіричного дослідження самопроектування

запропоновану нами *методику* змішаного (усно-письмового), “розірваного”, поступового, гнучкого, почасти прихованого, триваючого інтерв’ю, в результаті якого отримали керований діалогічний пролонгований розірваний наратив, який і став об’єктом подальшого аналізу (докладно про методику і результати див. [2], [3]). Під час опитування учасникам було запропоновано близько 20 питань стосовно різних аспектів самопроєктування, відповідаючи на які вони фактично реалізували наративну практику того спрямування, яке цікавило дослідника.

Результати емпіричного дослідження. Аналіз сукупності наративів, отриманих при опитуванні, дозволив виявити *складові* індивідуальних дискурсів самопроєктування у дорослих, які формуються тими чи іншими джерелами. Питання за змістом були згруповані у «*топіки*». Питання першого топіка торкалися знайомства з терміном «самопроєктування» і того, як опитуваний розуміє цей термін. Декілька наступних топіків містили питання про асоціації, які викликає поняття самопроєктування у різних мислимих складових індивідуального дискурсу самопроєктування (книжки, фільми, розмови, теорії, науковий дискурс, духовні практики, власний досвід, тощо). Цими питаннями ми намагалися спонукати опитуваного за рахунок активізації досвіду актуалізувати і відтворити свій власний семіотичний ресурс самопроєктування (за терміном Н.В.Чепелевої [7]), або хоча б зазирнути у нього. Тим самим ми перевіряли гіпотезу, чи усвідомлює людина можливі джерела свого індивідуального дискурсу самопроєктування.

Розглянемо виявлені *складові індивідуального дискурсу самопроєктування* у дорослих:

(1) *Концептуальна складова* – знайомство опитуваного з терміном «самопроєктування» і змістом цього поняття; по суті, це питання про наявність у смисловому багажу особи *проектної парадигми* в принципі (проектну парадигму розуміємо як втілення ідеї проєктування у масові та повсюдні практики [4]). Залучення проектної парадигми тими, у кого вона є, відразу демонструвалося: «Учитывая, что проектирование – это процесс

определения характеристик системы или её части, думаю, что самопроектирование – это процесс понимания себя, своих целей/задач и способов их достижения/решения» (тут і далі в лапках курсивом наводимо цитати з наративів опитуваних; анкетування проводилося анонімно; анкети були двомовними, опитуваний сам обирав мову відповіді).

Незнайомство абсолютної більшості опитуваних з терміном не завадило їм адекватно інтерпретувати термін і дати своє розуміння його: *«Термин слышу впервые, его суть понятна из названия – я его понимаю как реализацию своего Я в формате проекта – цели, ресурсы, миссия, задачи, план, и т.п.»*. Після короткого ознайомлення опитуваних з прийнятим у психології розумінням термінів «самопроектування» і «особистісний проект» в наступному топіку і з'ясування, чи зустрічався опитуваний з таким розумінням терміну «самопроектування», виявилось, що для частини опитуваних зміст незнайомого терміну не був новим і несподіваним: відповідна сукупність смислів (без такої назви і не закріплена відповідним сформованим поняттям) практично всім опитуваним знайома (більшою чи меншою мірою), майже всі вони пов'язують самопроектування з розвитком особистості, проте зміст у розуміння самопроектування вкладають все-таки кожен свій – роз'яснення пробудило якусь не текстуалізовану досі частину досвіду, що і вилилося у дуже різноманітні відповіді з безліччю синонімів і тлумачень до терміну самопроектування. Яскравий приклад: *«Осознанное построение собственной жизни в соответствии со своими духовно-нравственными представлениями, когда берешь на себя ответственность за развитие своей жизни и за все, что в ней происходит (т.е. какими красками и какой мазок положишь на полотно своей жизни – такая картина жизни и получится»*. Складалося враження (несподіване для опитувача), що опитувані нарешті відкрили у своєму досвіді щось досі не усвідомлене, що ніколи ні з ким не обговорювалося і не формулювалося для себе, причому це відкриття давно знаного, але не висловлюваного, «несказанного» (Л.Костенко: «Несказане лишилось несказанным») – тобто

неоСМИСЛеного, неусвідомленого, для них було *приємним відкриттям*. І можливість поспілкуватися на цю тему стала приємною нагодою для них. Не дивно, що відповідні відчуття в опитуваних рефлексувалися ними і часто виливалися після закінчення роботи над анкетною у слова подяки: *«Дякую за можливість подумати про важливе!»*. У багатьох відповідях підкреслювалося, що самопроекування в їх розумінні (нагадаємо, що текстуалізовані опитуваними розуміння виявилися близькими, але не ідентичними!) – розповсюджене явище: *«За редким исключением, каждый индивидуум строит свои жизненные планы и свой образ!»*.

(2) *соціо-культурна складова* – знайомство з процесом самопроекування за художніми творами, фільмами, засобами масової інформації і т.п.; наявність у досвіді особи зразків цього феномену з художніх творів чи навколишнього життя (це може бути і просто чиясь життєва історія), інформація про когось чи щось, у чому опитуваний вбачає ознаки, прояв або наявність самопроекту чи самопроекування, емоційне переживання не свого, проте «привласненого» самопроекування іншої людини, що залишило викарбуваний, незгладимий слід у пам'яті і, мабуть, бажання це теж пережити, здійснити – як можливий чи бажаний шлях власного життя. Багато відповідей було узагальнюючого типу і малодеталізованих: *«Да все, что окружает, – если личность склонна к анализу и стремится к чему-либо»*; *«И вся худ. литература, искусство, жизнеописания об этом, ее можно трактовать как воспевание этого. Ценимая (кем? лучшими умами и душами человечества?) жизненная позиция и стратегия»*; – що, безумовно, свідчить про наявність та усвідомленість семіотичної складової досвіду самопроекування у частини опитуваних. У більш деталізованих відповідях на анкету були перелічені такі складові семіотичного ресурсу самопроекування:

- *книжки: «Книги? – если человек умеет вдумчиво читать... любая книга с динамикой развития героя, как и любая сказка – герой проходит "урок" и начинает действовать из осознанного "замысла" и понимания, кто есть я, сначала отвергает, а затем*

принимает свое Я (предназначение). Фильмы? – туда же»; «Любой пример *selfmade биографии*». Деякі опитувані зрозуміли питання конкретно і перелічили багато книжок біографічного і автобіографічного плану, мемуарів, так званої «педагогічної» прози і поезії, «революційної» прози і поезії, тощо. Незважаючи на те, що життєві історії і відтворення намірів, проектів, шляхів їх здійснення тощо у художніх творах безумовно «вигадані», «змодельовані» автором, проте, на нашу думку, дослідження цього явища за відображенням у художніх образах і творах – один з найбільш доступних і достовірних шляхів, тому що те, що створене письменником, яскраво, відверто, заглиблено, максимально усвідомлено і осмислено, без ніякого «ніяковіння» втілює його досвід спостереження цього явища у житті – на відміну від того, що при опитуванні з величезним напруженням вдається «витагнути» з опитуваного, який не має досвіду виводити свій досвід переживання назовні й втілювати у слово, досвід ділитися цим досвідом;

- *фільми: «Таких очень много, популярная и благодарная тема, народ любит. Все фильмы, в которых личность сознательно, с определенными целями "перекраивается" – самим персонажем или кем-то (по желанию, согласию, просьбе или насильно – «Угрождение строптивой»).* Наверное, эта тема востребована, отражает и воплощает подспудные чаяния, не выраженные – потому что не принято – в бытовой коммуникации. Эти произведения – способ узнать что-то о себе, в себе, на что своих самопознавательных ресурсов не хватило»; «Думаю, что книги было бы не интересно читать, а фильмы смотреть, если бы в интриге отсутствовали те или иные элементы самопроектирования героев»;

- *засоби масової інформації* опитувані називали, проте із зауваженням: «В средствах массовой информации не ищу объективности, наверное, есть герои, но нет веры, что что-то не приукрашено либо не изгажено»;

- *щодо наявності досвіду спілкування на цю тему думки* опитуваних суттєво різняться: «Общение с людьми, безусловно –

СМИ, книги, научные споры. Вербальное общение, вербальная коммуникация в любом виде, любой обмен информацией. Чтобы иметь возможность анализировать, нужен информационный материал... Общение с яркими, незаурядными личностями подсознательно ставит оценку качеству мышления индивидуума и сознательно систематизирует действия, благодаря которым интересующая личность достигла тех или иных результатов в своем развитии»; і з іншого боку: «Разговоры? О чем??? Психотерапевт или коуч, когда у клиента есть запрос на уровне ценностей и самоидентификации???» і т.п.;

- *науковий дискурс* щодо проблем розвитку особистості чи якийсь інший такого плану. Опитувані перелічили джерела складових дискурсу у наукових дисциплінах: психологія, психотерапія, педагогіка, філософія, прикладні дисципліни людинознавства, тощо;

- *навчально-виховні практики*: опитувані констатували свій досвід участі у певних навчально-виховних практиках (зокрема, у тренінгах духовного розвитку, особистісного зростання і т.п.) або просто знайомство з відповідним дискурсом, проте не деталізували вплив такої практики на власне самопроєктування – крім тих, хто активно, інколи навіть професійно, практикує у цій галузі;

- *духовні практики*. Наступні топіки з'ясовували, чи пов'язують опитувані самопроєктування і духовні практики (у тому числі, релігійні) і чи мають такий досвід (реальний чи віртуальний – опис у літературі, ЗМІ, тощо). У відповідь ми отримали діапазон думок від «так» до «ні» (приблизно порівну, від «Все без исключения» до «Ніколи»). Приклад стверджуючої відповіді: «Духовні практики – одна з можливих форм такого самопроєктування. Проте, такі практики, як правило, мають на меті примирення особистості із недосконалістю навколишнього світу ... і зміну для цього особистості ..., а не самореалізацію чи рух особи вгору щаблями суспільної драбини»; було наведено безліч конкретних прикладів: «Самопроєкт такого рода усматриваю в жизненном пути Сковороды», тощо. Аргументація протилежної позиції: «Духовные практики привносятся человеку извне. ... Из

самопроектирования исчезает «само». Щодо того, чи вбачають опитувані самопроектування у релігійних практиках молитви і сповіді, було висловлено протилежні думки: «Исповедь – рассказ о себе, признание своих слабостей, грехов, покаяние. Оно может быть действенным в процессе самопроектирования, поскольку рассказать другому человеку не только о сильных, но и слабых своих сторонах – это уже импульс сильного человека, жаждущего изменений, желающий и частично признающий необходимость спроектировать свою жизнь, быть её архитектором-проектировщиком и непосредственным строителем»; «Нет – усматриваю реализацию религиозных проектов»; «Молитвы (на востоке медитации), наверное, являются духовными практиками, позволяют изменить суть человека, а значит это элемент самопроектирования».

Узагальнюючи відповіді по цій групі топиків, можна констатувати, що людина, в принципі, може окреслити свій семіотичний ресурс, проте прості питання «в лоб» не є достатньо ефективним знаряддям для дослідження її семіотичного багажу – тут, мабуть, потрібні спеціально розроблені тонкі опитувальні технології. Проте загальну картину щодо складових індивідуальних дискурсів самопроектування у дорослих використана методика окреслити допомогла.

(3) Питання наступної групи топиків торкалися досвіду опитуваного щодо наявності спогадів про *реальні самопроекти*, з якими він зустрівся у житті чи про які чув, і про *вплив* цих спогадів на його особистість. *Досвід спостереження* самопроектування у близьких, знайомих, інших реальних людей – це несподівано активно представлена у наративах опитуваних складова: майже 100% опитуваних констатували наявність такого досвіду, незважаючи на несформованість цього поняття у суб'єктів опитування до початку самого процесу опитування. Опитувані наводять яскраві приклади самопроектування, яке вони спостерігали, і відображають вплив цього досвіду на себе: *«Примеры кардинального изменения в профессии, в семье, в быту. Наверное, человек становится сильнее после таких перемен, а*

общаясь с сильными людьми, невольно анализируешь себя и начинаешь к чему-то стремиться, осваивать что-то новое»; «Мій дитячий проект роботи над собою. Мої батьки досі говорять, що вони мене не виховали б так суворо, як я сама себе»; «Пример моего знакомого, который, будучи детдомовцем, создал свой образ миллионера и достиг этого образа!». Але оскільки для багатьох «...надо подумать. Об этом же не говорят вслух», частина опитуваних на питання, чи приходили такі думки в голову, дає чесну відповідь: «Не приходили. Сейчас впервые, как глаза открылись».

У відповідях щодо досвіду спостереження опитувані називають біографії відомих політичних діячів, видатних діячів мистецтва, видатних науковців, тощо. Цікаві спроби узагальнення досвіду спостереження самопроектування: «Спортсмены постоянно этим занимаются – стать чемпионом»; «Как правило, яркими представителями саморазвития являются субъекты, овладевшие двумя или несколькими профессиями. Субъекты, получившие техническое образование и ушедшие в зрелом возрасте в творчество. Очень ярко выражено явление самопроектирования у провинциалов, приехавших в большие города, где они сталкиваются с необходимостью выживать в чуждых их ментальности условиях. И, как правило, достигают успехов в саморазвитии, достойных восхищения. Ну и, конечно, люди творческие, просто талантливые, потому что мы знаем, что талантливый человек не может быть талантлив в чем-нибудь одном, а, следовательно, стремление реализовать всякий новый творческий посыл потребует самоусовершенствования».

(4) *Власний досвід здійснення певних життєвих проектів, як успішних, так і невдалих, досвід суб'єкта самопроектування. Питання топіків потрошку заглиблювали опитуваного у тему життєвих контекстів самопроектування, спочатку навіть не розділяючи життєвий самопроект і особистісний. Статистика відповідей на питання про власний досвід учасника – як самопроектувальної особистості – з істотною перевагою на користь наявності такого досвіду. Приклад позитивних відповідей: «Я*

безумовно проектний человек, для меня близок такой взгляд на себя и свою жизнь, хотя хотеть –одно, а получается то, что получается. Человек слаб». І конкретно по життєвим проектам: «Опанування гірських лиж. Робота по дереву. Виноградарство та садівництво». Коментарі до негативних відповідей на це питання: «Ні (в житті завжди головним було – треба)»(!). Багато хто з опитуваних не вважали за потрібне оприлюднювати настільки інтимні речі, як власне самопроєктування: «Не для анкеты».

(5) Наступна група топиків торкалася уявлення опитуваних про мотиви, джерела, чинники появи самопроєкту у людини – тобто про життєві контексти самопроєктування в уявленні опитуваних. Опитуваними було перелічено життєві ситуації, що сприяють тому, щоб людина зайнялася самопроєктуванням, наштовхують її на це. Найбільш типові варіанти, запропоновані опитуваними: (а) важкі умови існування; (б) невдоволення собою і своїм життям; (в) потреба у зміні життєвої ситуації або свого статусу у існуючій; (г) бажання досягти певної мети, втілити свої мрії; (д) бажання реалізувати свої здібності; (е) зміна життєвої ситуації, що дозволила побачити щось принципово нове для себе: «Переезды из одной местности в другую... Возможность представляют посмотреть на многое свежим, непривычным взглядом...»; «Развод, например, очень часто способствует мощному всплеску самопроектирования у личности»; (є) потреба в самостійному розв'язанні життєвих проблемних ситуацій; (ж) вплив авторитетної значущої людини; (з) внутрішньосупільна конкуренція, (и) кризи та критичні ситуації, хвороби, (і) творчість; (к) духовний розвиток, тощо. Як правило, опитувані формулювали комплекс мотивів, джерел і чинників, що яскраво описував суб'єктивну психологічну ситуацію: «Внутренняя потребность роста, недовольство собой, яркие примеры вокруг, желание достичь определенной цели, для которой надо дорасти, принуждение (иногда невольное – никто никого не заставляет) со стороны близкого авторитетного человека – иначе невозможно продолжение контакта, взаимодействия»; «Різниця між бажаним і реальним, і відчуття дискомфорту від цього. Або

мотив «+» – хочу бути краще, або мотив «-» – не можу бути гірше»; «Думаю, что источники, как программа развития, заложены изначально в самой человеческой душе, и для их проявления необходимо создать соответствующие условия. Как семечко подсолнуха, или желудь – в них заложена вся программа развития: они «знают», как расти, только нужны подходящие условия»; «Только в процессе конфликта внутреннего "я" с внешним миром возможен импульс, необходимый для стремления к самопроектированию».

Кризам і критичним ситуаціям, що можуть дати поштовх до самопроектування, було присвячено окрему групу топіків. Перелічимо запропоновані опитуваними (у одному з наративів вони були іронічно охарактеризовані так: «Є два види «пенделів» або поштовхів: мрія і причина»): втрата роботи; втрата засобів до існування; невступ до вузу; різкі зміни в особистому житті; крах особистого (сімейного) щастя або надій на нього; проблеми зі здоров'ям; тяжка або смертельна хвороба; втрата близьких; глибока невдоволеність життям; депресивний стан; загальнолюдські і природні катаклізми; війна; перебудова; закоханість; пошук роботи; потреба змінити коло інтересів, спілкування; нереалізованість у професії; нереалізованість в особистому житті; скептичне відношення значимих осіб; почуття втраченого часу або часу, що втрачається; розлучення, тощо. У відповідях опитуваних часто акцентуються не зовнішні обставини, а внутрішня криза: *«Невозможность, именно невозможность, а не нежелание, жить дальше той жизнью, которой ты живешь»; «Из положительных – желание чего-то другого, понимание того, что то, что есть – не твое; а отрицательных – боль, потеря (смысла, сил, средств к существованию....), разрыв с дорогими и близкими».*

Важливим для наших цілей було і з'ясування думок опитуваного щодо кореляції самопроектування з певними *життєвими проектами*. На відміну від попередніх топіків, тут ми вже не апелювали до досвіду учасника чи спостерігача, а чекали деяких узагальнень чи, навпаки, конкретизації, бо череда

попередніх топіків примусила опитуваного вже добре покопатися у своєму досвіді. І у відповідях була помітна еволюція розуміння самопроекування – після проходження через практику осмислення і переосмислення свого досвіду, практику розуміння і інтерпретації відчувався інший ступінь досягнення саморозуміння: *«Надо думать!»*, – і далі опитуваний називає проекти професійного зростання, проекти зміни самоідентифікації – стати КИМ чи ЯКИМ, проекти, пов'язані з досягненням публічності або різного роду соціумної передислокації, проекти, пов'язані з пошуком партнера, духовні практики. Інший опитуваний: *«... це зміна себе, а це передбачає вдосконалення себе як особистості, себе як члена сім'ї, себе як професіонала, себе як громадянина, себе як жителя планети, себе як частини всесвіту»*.

Висновки. Проведене дослідження допомогло окреслити загальну картину щодо соціо-культурних складових індивідуальних дискурсів самопроекування у дорослих. Аналіз матеріалів дослідження – сукупності отриманих при опитуванні наративів – дозволяє висунути гіпотезу, згідно з якою самопроекування можна розглядати як одну з провідних стратегій дорослої зрілої особистості.

Дискурс, сформований у особи за допомогою тих чи інших доступних для особистості джерел, формує ресурс самопроекування особистості і зумовлює певною мірою успіх реалізації самопроекту. Успішна реалізація самопроекту залежить від реальності, адекватності, достатності індивідуальних ресурсів меті самопроекування. Головне – яким чином, якою мірою «перетравлення» наявних джерел у досвіді особи вплинуло на формування її автонаративу. Аналіз з цієї точки зору кожного з джерел уявляється важливою ланкою наступних етапів дослідження.

Особливості досліджуваного об'єкту дають підставу характеризувати індивідуальний дискурс самопроекування у дорослих як переважно неусвідомлений, нерелексований і не артикульований. Виникає гіпотеза, що і самопроекти, причому як розповсюджені життєві, так і більш рідкісні суб'єктивно-

особистісні, навіть екзистенційної спрямованості, можуть і реалізуватися, і відображатися в людині не усвідомлено і не артикульовано, та відчуваються автором на рівні хіба що довготривалих настановлень певного типу. Під час опитування ми спостерігали феномени формування і поглиблення рефлексії власного самопроєктування учасниками опитування як реакції на спеціально спланований пролонгований опитувальний діалог (ми назвали це реактивною рефлексією). Осмислення цього феномену дозволило зробити висновок про позитивний вплив дослідницької дискурсивної практики, в якій опинився опитуваний, на його здатність до самопроєктування і, відповідно, про можливість використання принципів опитувального діалогу у якості тренінгу з самопроєктування. Участь у дослідженні такого типу, як проведене опитування, тобто ініційоване дослідником перебування опитуваного у дискурсивній практиці, перегляд і осмислення власного семіотичного ресурсу щодо самопроєктування, допомагає особі через створення автонаративів у дискурсивному просторі дослідницького спілкування зрозуміти саму себе, свій «власний закон», актуалізувати для себе свій смисловий простір і екзистенціальний досвід, опанувати і розширити його, породити нову нарацію себе, тим самим сприяючи подальшому опануванню власного життя через авторство і відповідальність за нього, подальше самопроєктування його, – тобто стати творцем самої себе (див. [7]). Щодо емоційної складової цього процесу, спостереження під час дослідження свідчать, що перебування у стані самопроєктування, навіть переосмислення свого життя у цій парадигмі, сприяють позитивному і радісному світосприйманню особи.

Один з основних факторів успішності самопроєктування – критичність, адекватність, неміфологізованість рефлексії індивідуумом своїх ресурсів. Рефлексія зумовлює побудову індивідом наративу, від типу якого і залежить успішність самопроєкту. Визначення і аналіз типів наративів за цією ознакою ми вважаємо важливою і необхідною частиною майбутніх досліджень.

Література

1. Зарецкая О.А. Самопроектирование как стратегия взрослой личности / О.А.Зарецкая // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 18. – Т.ІІІ (178). – С. 5–9.

2. Зарецька О.О. Дискурсивні практики самопроектування дорослих / О.О.Зарецька [Електронний ресурс] // Самопроектування особистості у дискурсивному просторі: монографія / Н.В.Чепелева, М.Л.Смульсон, О.В.Зазимко, С.Ю.Гуцол [та ін.] ; за ред. Н.В.Чепелевої. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 232 с. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> (розд. 2.6) – ISBN 978-966-644-422-9.

3. Зарецька О.О. Особливості використання методів інтерв'ювання для дослідження самопроектування особистості / О.О.Зарецька // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – 2015. – Том ІІ: Психологічна герменевтика. – Вип. 9. – С. 72 – 84.

4. Смульсон М.Л. Місце самопроектування у проектній парадигмі / М.Л.Смульсон [Електронний ресурс] // Самопроектування особистості у дискурсивному просторі: монографія / Н.В.Чепелева, М.Л.Смульсон, О.В.Зазимко, С.Ю.Гуцол [та ін.]; за ред. Н.В.Чепелевої. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 232 с. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> (розд.1.2). – ISBN 978-966-644-422-9.

5. Чепелева Н.В. Дискурсивні практики самопроектування особистості / Н.В.Чепелева [Електронний ресурс] // Самопроектування особистості у дискурсивному просторі: монографія / Н.В.Чепелева, М.Л.Смульсон, О.В.Зазимко, С.Ю.Гуцол [та ін.]; за ред. Н.В.Чепелевої. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 232 с. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> (розділ 2.2). – ISBN 978-966-644-422-9.

6. Чепелева Н.В. До розроблення технологій дискурсивного самопроектування особистості / Н.В.Чепелева [Електронний ресурс] // Тези V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції "Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми" (травень 2017 р.). Режим доступу:

<http://www.newlearning.org.ua/content/v-mizhnarodna-naukovo-praktychna-internet-konferenciya-virtualnyu-osvitniy-prostir>.

7. Чепелева Н.В. Самопроєктування особистості у контексті постнекласичної психології /Н.В.Чепелева [Електронний ресурс]// Самопроєктування особистості у дискурсивному просторі: монографія / Н.В.Чепелева, М.Л.Смульсон, О.В.Зазимко, С.Ю.Гуцол [та ін.]; за ред. Н.В. Чепелевої. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 232 с. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> (розд.1.1). –ISBN 978-966-644-422-9.

References

1. Zareckaja, O.A. (2016) Samoproektirovanie kak strategija vzrosloj lichnosti [Self-designing as an adult personality strategy]. *Mova i kul'tura. (Naukovij zhurnal) - Language and culture (Scientific Magazine)*, 18, III (178), 5-9. Kyiv: Vidavnichij Dim Dmitra Burago [in Russian].

2. Zarcz`ka, O. O. (2016) Dyskursyvni praktyky samoproektuvannya doroslykh [Discursive practices of self-designing in adults]. *Samoproektuvannya osobystosti u dyskursyvnomu prostori - Self-designing of personality in a discursive space*. Chepeleva N. V. (Ed.). Kyiv: Pedahohichna dumka. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].

3. Zarcz`ka, O.O. (2015) Osobly`vosti vy`kory`stannya metodiv interv'yuvannya dlya doslidzhennya samoproektuvannya osoby`stosti [Features of interviewing techniques to study personal self-designing]. *Aktual'ni problemy` psy`xologiyi: Tom II: Psy`xologichna germeneyty`ka – Actual problems of psychology. Vol. II: Psychological hermeneutics*, 9, 72 – 84 [in Ukrainian].

4. Smul`son, M.L. (2016) Misce samoproektuvannya u proektnij parady`gmi [Place of self-designing in the project paradigm]. *Samoproektuvannya osobystosti u dyskursyvnomu prostori - Self-designing of personality in a discursive space*. Chepeleva N. V. (Ed.). Kyiv: Pedahohichna dumka. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].

5. Chepelyeva, N.V. (2016a) Dy`skursy`vni prakty`ky` samoproektuvannya osoby`stosti [Discursive practices of personal self-designing]. *Samoproektuvannya osobystosti u dyskursyvnomu prostori - Self-designing of personality in a discursive space*. Chepeleva N. V. (Ed.). Kyiv: Pedahohichna dumka. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].

6. Chepelyeva, N.V. (2017) Do rozroblennya texnologij dy`skursy`vnogo samoproektuvannya osoby`stosti [By developing technologies of discursive self-designing of a person]. *Virtual`ny`j osvithnij prostir: psy`xologichni problem` : Tezy` Mizhnarodnoyi naukovo-prakty`chnoyi Internet-konferenciyi - Virtual Educational Space: Psychological Problems: Abstracts at the International Scientific and Practical Internet Conference*. Retrieved from <http://www.newlearning.org.ua/content/v-mizhnarodna-naukovo-praktychna-internet-konferenciya-virtualnyy-osvitniy-prostir> [in Ukrainian].

7. Chepelyeva, N.V. (2016b) Samoproektuvannya osoby`stosti u konteksti postneklasy`chnoyi psy`xologiyi [Personal self-designing in the context of post-classical psychology]. *Samoproektuvannya osobystosti u dyskursyvnomu prostori - Self-designing of personality in a discursive space*. Chepeleva N. V. (Ed.). Kyiv: Pedahohichna dumka. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].